

بازشناسی الگوهای کالبدی و کارکردی زمینه تاریخی برای طراحی ساختارهای جدید در محله جویباره اصفهان (با رویکرد بنای میان افزا)

سروش شریفی^۲

دانشجوی کارشناسی ارشد مهندسی معماری، مؤسسه آموزش عالی دانش پژوهان پیشرو اصفهان، ایران

افروز رحیمی آریایی

استادیار گروه معماری، آموزش عالی غیرانتفاعی غیردولتی سپهر دانش معاصر اصفهان، ایران

فصلنامه پژوهش‌های مکانی فضایی، سال ششم، شماره اول، پیاپی ۲۱، زمستان ۱۴۰۰، صص ۱۵ - ۲۶

چکیده

هر محله تاریخی از خصوصیتی خاص تشکیل شده است که پیکره و کالبد آن را مشخص می‌کند و ممکن است اجزای بی‌شماری داشته باشد. در بیشتر شهرهای تاریخی ایران معماری بناها از نظر شکل و فرم، نوع تزئینات، رنگ و طرح نمای آن‌ها که عوامل کالبدی محسوب می‌شوند یکسان است و این امر به‌خصوص در ایجاد گذرها و کوچه‌ها نیز تأثیرگذار بوده است. با بررسی‌های انجام شده در بافت محله جویباره اصفهان به‌عنوان بستر مورد نظر پژوهش فوق این محله به‌عنوان هسته اولیه شهر اصفهان که به دلیل شرایط مذهبی شکل گرفته است، کاربری غالب آن یک محله مسکونی و عمدتاً یهودی‌نشین بوده که در طول تاریخ با بی‌مهری فراوانی روبه‌رو شده و با گسترش شهر در دوره معاصر جداره‌های تجاری به بطن آن نفوذ کرده و به‌مرور زمان دچار فرسودگی و تخریب بسیار شده است؛ بنابراین نیاز است تا با بازشناسی الگوهای کالبدی و کارکردی گذشته با روش میان‌افزایی به دنبال راه‌حل‌گریز از مشکلات موجود در این بافت تاریخی شهری بود. ابزار گردآوری اطلاعات (به روش میدانی) از طریق مشاهده در بافت تاریخی و مطالعات کتابخانه‌ای و بر اساس روش نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند است. بررسی‌ها نشان داد که بافت تاریخی جویباره دارای شاخصه‌ها و کیفیات بی‌شمار کالبدی بوده که ریشه در فرهنگ مردم این محله دارد و در نهایت بر اساس یافته‌ها، دستاورد این تحقیق ارائه شده است.

واژگان کلیدی: الگوهای کالبدی و کارکردی، زمینه تاریخی، بنای میان افزا، محله جویباره اصفهان

۱. این مقاله برگرفته از بخشی از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول با عنوان «طراحی مجتمع مسکونی با رویکرد معماری میان افزا بر پایه شیوه تداوم در شهر اصفهان (نمونه مورد مطالعه محله جویباره)» با راهنمایی نویسنده دوم در گروه معماری مؤسسه آموزش عالی دانش پژوهان پیشرو اصفهان می‌باشد.

۲. نویسنده مسئول: sharifis708@gmail.com

جدید، کیفیت بافت تاریخی نسبت به تداوم الگوهای کارکردی زمینه تاریخی محله جویباره، مورد توجه قرار دارند. در ادامه، این نوشتار به تعریف و معرفی مؤلفه‌های فوق می‌پردازد.

در این نوشتار، مقصود از «بناهای میان‌افزا» بناهای جدیدی هستند که در درون بافت و در میان سایر بناهای تاریخی موجود ساخته می‌شوند. در تعریف بناهای میان‌افزا نیز می‌توان این‌گونه بیان کرد که ساختارهای میان‌افزا، بناهایی جدید در زمینه‌های تاریخی هستند و به‌جای رقابت با ساختار موجود در بافت بر غنای آن می‌افزاید.

مبحث میان‌افزایی را باید حاصل نگرش توسعه درون‌زای^۱ شهری (بعد از جنگ جهانی دوم) دانست که باهدف ارائه راه‌حل برای مشکلات برخاسته از رشد پراکنده و بی‌رویه شهرها پیشنهاد شد (قره‌بگلو، ۱۳۹۸). رویکرد میان‌افزا در کشور ایران همگام با توجهات جهانی، در مطابقت با فضای حاکم کشور در دهه ۴۰ و ۵۰ در حال پیگیری بود. سازمان‌های خصوصی و کارگری در خارج از محدوده شهر و یا بافت گسسته شهری آن زمان ساخته (بنی‌هاشمی، ۱۳۹۷). این امر در آن زمان باعث رونق روزافزون شهرهای بزرگ از جمله اصفهان شد و محلات جدیدی خارج از محدوده شهر قدیم شکل گرفت؛ اما به تدریج شهر به سمت مناطق نوساز گسترش یافت و خدمات عمومی در این مناطق افزایش یافته و از این رو محلات قدیمی از رونق افتاد و طی گذشت زمان دچار دخل و تصرف و تخریب بافت تاریخی خود شدند. در کشور ایران مقصود از «بافت تاریخی»، بافت‌های

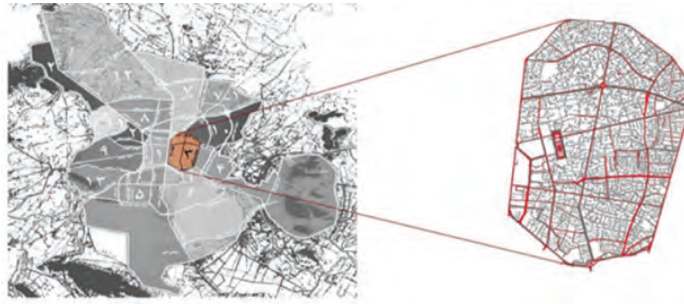
در طراحی ساختارهای جدید، باید مفاهیم و مضامین نهفته در زمینه‌های تاریخی مدنظر قرار گیرد. در واقع باید تعادلی بین توجه به ارزش‌های اصیل بافت و استفاده از نوآوری و فناوری‌های روز در طراحی برقرار شود که این امر مهم بر عهده معماران است. نکته مهمی در اینجا مطرح است و آن موضوع زمینه تاریخی بنای میان‌افزا است.

به هنگام طراحی ساختار جدید در بافت تاریخی توجه به الگوها و اصالت زمینه بسیار حائز اهمیت است؛ چراکه این عوامل به‌عنوان نیروی محرکه بافت عمل می‌کنند. ساختار جدید باید اصالت و ویژگی‌های بافت تاریخی را حفظ نموده و آن را تقویت نماید. در هنگام کار با محیط تاریخی، نیازمند حساسیت به ریشه‌ها هستیم؛ هدف، حفظ ثروت غایب گذشته است.

هدف این پژوهش بازشناسی ویژگی‌های کالبدی و کارکردی (ساماندهی فضایی) و عوامل تأثیرگذار در معماری بومی بافت تاریخی محله جویباره اصفهان است. همچنین نحوه استفاده از الگوهای بافت تاریخی (در حیطه نمونه مورد مطالعه) و انطباق با زمینه بافت تاریخی (خارج از تک‌بنا) موردنظر قرار دارد. در اینجا این پرسش مدنظر قرار می‌گیرد و باید درصدد پاسخ به آن بود که چگونه می‌توان با بازشناسی ویژگی‌های کالبدی کارکردی در بافت تاریخی محله جویباره، به ساماندهی فضایی مطلوب رسید؟

پژوهش فوق با تعدادی مؤلفه که در متون مقالات و کتاب‌های مربوطه سروکار دارد. با توجه به‌عنوان و محتوای موردنظر در این پژوهش، مؤلفه‌های مربوط به میان‌افزایی، ویژگی‌های کالبدی، کارکردی و بافت تاریخی به‌عنوان مؤلفه‌های اساسی تحقیق متصور هستند. در این راستا، عواملی چون ساختارهای

۱. در پژوهش‌های شهرسازی و طراحی شهری غالباً میان‌افزایی را به‌عنوان رویکردی در توسعه پایدار شهری بیان می‌شود؛ توسعه میان‌افزا در معماری برای تک‌بنا یا مجموعه‌ای از بناها و به‌عنوان معماری میان‌افزا و در بافت‌های تاریخی به‌عنوان بنای میان‌افزا بیان شده و بررسی می‌گردد.

شکل شماره (۱): موقعیت محله جویباره در شهر اصفهان

وجود دارد. عمده این بناها شامل بناهای مسکونی و مذهبی می‌شود که در کنار بازار عتیق اصفهان در این محدوده به تدریج شکل گرفته است.

معرفی محدوده مورد مطالعه

محله جویباره در شمال منطقه سه شهرداری اصفهان با مساحتی حدود ۳۶۴۸۱۲ مترمربع و جمعیتی حدود ۲۴۷۶ نفر است. از شمال به خیابان سروش، از جنوب به خیابان ولیعصر و میدان امام علی (سبزه میدان - میدان کهنه)، از مغرب به خیابان هاتف (علامه مجلسی) محدود شده و در حقیقت به شکل مثلثی از تاریخی‌ترین هسته‌های مرکزی شهر اصفهان بوده که محل زندگی یهودیان به شمار می‌رفته است (رصدخانه فرهنگی اجتماعی اصفهان، ۱۳۹۵).

خصوصیات کالبدی و کارکردی محله جویباره

در بررسی شبکه ارتباطی به‌جای مانده از قدیم در داخل این محله دو محور عمده را می‌توان شناسایی نمود که با عناصر کالبدی بسیار مرتفع (مناره‌ها) مشخص می‌گردد. این دو محور تقریباً به موازات یکدیگر بوده و در جهت جنوب غربی - شمال شرقی از میدان عتیق و منار مسجد علی شروع و یکی به حدود منار چهل دختران در قسمت شمالی تر و دیگری به حوالی منار ساریان منتهی می‌گردد.

شهری متعلق به دوره‌های قبل از دوره معاصر است که به لحاظ تاریخی و زمان پیدایش، متعلق به دوران قاجاریه و پیش از آن بوده و در مواردی به دوره پهلوی اول منتهی می‌گردند و بر اساس الگوهای اصیل و ریشه‌دار معماری و شهرسازی ایرانی شکل گرفته‌اند (مسعود، ۱۳۹۳). در صورتی که «بافت تاریخی» دارای سه ویژگی غالب «ریزدانگی»، «ناپایداری» و «نفوذناپذیری» باشد به آن در تعاریف رسمی «بافت فرسوده» گفته می‌شود و بخش‌های بسیاری از بافت محله جویباره دچار این وضعیت شده است. بافت‌های تاریخی دارای تراکم فشرده‌ای هستند که به صورت ارگانیک شکل گرفته است، اجزای آن در کنار یکدیگر تعامل دارند و لذا هر نوع تغییری در این بافت متراکم باید بیشترین هماهنگی را با زمینه داشته باشد و کمترین تغییر را بر بافت موجود وارد کند (فرشچین و همکاران، ۱۳۹۶).

الگوهای کالبدی بافت شامل کالبد معماری (گونه‌شناسی، الگو، مواد و مصالح، دانه‌بندی، عرصه و اعیان، جزئیات معماری) و کارکردی شامل کاربری (سیاست و تطابق با محیط اطراف) در بافت‌های تاریخی است و با توجه به قدمت تاریخی محله جویباره به‌عنوان هسته اولیه شکل‌گیری شهر اصفهان تعداد زیادی از بناهای ارزشمند تاریخی در این محله

جوباره متصل است. در حریم این بازار تاریخی بناهای ارزشمندی همچون امتداد بازار اصفهان، کاروانسراهای تاریخی، بخشی از کنیسه‌های اصفهان و همچنین مسجد تاریخی کمر زرین قرار گرفته است. در طرح بهسازی و نوسازی شهرداری اصفهان این بازار که متصل به میدان امام علی است بازسازی شده است (رصدخانه فرهنگی اجتماعی اصفهان، ۱۳۹۵).

شکل شماره (۲): میدان کهنه و محور تاریخی محله جوباره (منبع: قلعه‌نویی و دیگران، ۱۳۹۴)

از بناهای تاریخی و ارزشمند در محدوده محله جوباره، علاوه بر منار ساربان و چهل دختران می‌توان به دو منار دارالخلافه، مسجد مصری، مقبره سار و تقی، مقبره کمال، زعفرانی، بقعه صاحب ابن عباد، حرم رأس ارضا اشاره نمود (سازمان نوسازی و بهسازی شهرداری اصفهان، ۱۳۷۹).

شکل شماره (۴): نمایی از بازار غاز اصفهان

بیشتر ساختمان‌ها، یک تا دو طبقه است و این نشان‌دهنده تراکم ارتفاعی پائین محله و به علت وجود مسجد جامع و دیگر بناهای تاریخی است. کاربری غالب محله مسکونی است، اما در لبه‌های خارجی به شدت فعالیت‌های تجاری و کارگاهی دیده می‌شود. حدود ۸۰ درصد ساختمان‌های مسکونی زیر بنای کمتر از ۱۵۰ متر دارند که این مسئله یکی از ویژگی‌های بافت‌های فرسوده بوده و در این محله قابل مشاهده است.

شکل شماره (۳): نمایی از دو منار دارالخلافه

بافت این محله از نظر کالبدی به عقب‌ماندگی فیزیکی دچار شده است، به طوری که آشفتگی و پریشانی و فروریختگی غیر قابل‌تصور بر آن حاکم است. مسئله فرسودگی بیش از حد ساختمان‌های جوباره، به صورتی است که امکان زیست معمولی را

یکی از بازارهای معروف این محله بازار غاز است که در بیشتر کتب مربوط به اصفهان نامی از آن به چشم می‌خورد و از بقایای بازارهای قدیمی اصفهان است. ابتدای این بازار میدان عتیق بوده و به محله

ناممکن ساخته و بسیاری از واحدهای مسکونی تا حد خطرناکی در حال فروریختن است.

شکل شماره (۵): نمایی از ساختمان‌های فرسوده محله جویباره

روش و طرح پژوهش

این پژوهش بر پایه جمع‌آوری داده‌های کتابخانه‌ای و داده‌های میدانی تنظیم شده است و نتایج به‌دست آمده در این پژوهش کاربردی با روش تحلیلی - توصیفی است. جمع‌آوری اطلاعات از طریق مشاهدات میدانی (حضور در محله و ثبت مشاهدات با عکس) و مطالعات کتابخانه‌ای صورت گرفته است.

در فرایند تحقیق تعدادی از خانه‌های تاریخی و بناهای شاخص محله که توسط سازمان میراث فرهنگی ثبت شده بودند، به‌عنوان نمونه‌های مورد مطالعه جهت تحلیل و بررسی الگوهای کالبدی و کارکردی زمینه تاریخی مدنظر قرار گرفتند و با توجه به آنکه این محله سکونتگاه اقلیت کلیمیان اصفهان است که از دیرباز در این محله زندگی می‌کرده‌اند، از این رو نیز تعدادی از خانه‌های این اقلیت را که ویژگی‌های مختص به خود را دارا بود مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

نمونه‌های مورد مطالعه محله جویباره

نمونه‌هایی که بررسی می‌شود بناهای شاخص معماری محله جویباره هستند به دلیل آنکه بافت تاریخی

جویباره جزو هسته اولیه شکل‌گیری اصفهان بوده و دارای قدمت زیادی به عمر این شهر است؛ از این رو آثار تاریخی شاخص و باارزش فراوانی در این محله قرار دارد که بررسی همه آن‌ها از حیث فراوانی در پژوهش فوق نمی‌گنجد؛ بدین ترتیب بناهای مورد مطالعه به دو بخش تقسیم می‌شود که شامل موارد زیر است:

۱- کنیسه‌های موجود در جویباره که عبادتگاه کلیمیان^۱ هستند و دارای نورگیرهایی در پشت‌بام خود به‌صورت استوانه یا چندضلعی بوده که گرداگرد آن پنجره‌های هلالی شکل قرار دارد. این نورگیرها خط آسمان خاص محله را شکل داده است. همچنین خانه‌های منتسب به کلیمیان در کوچه‌های تنگ و باریک بافت به‌هم‌پیوسته محله که جزئی از شاخصه مذهبی شکل‌گیری این محله تاریخی است.

۲- سه خانه تاریخی متعلق به بزرگان اصفهان در بافت محله جویباره که برای دریافت الگوهای کالبدی مسکونی بافت محله و ساماندهی فضایی مورد نیاز در طراحی ساختار جدید متناسب با رویکرد پژوهش فوق مورد توجه قرار گرفته به این خاطر که بیانگر الگوهای بومی معماری خاص محله جویباره است.

کنیسه‌های جویباره اصفهان

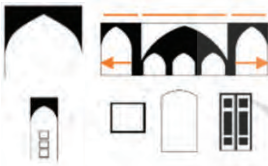
در محله جویباره یکی از عناصر شاخص در بافت تاریخی آن که مختص این بافت است وجود نورگیر کنیسه‌های کلیمیان (به دلیل تعداد زیاد کنیسه‌های این محله^۲) بر فراز بام آن‌هاست.

کنیسه‌های جویباره اصفهان از نظر سبک معماری و ساختمانی شباهت خاصی به همدیگر ندارند، در

۱. کلیمی واژه‌ای است که بعد از اسلام برای اطلاق به یهودیان ایران مورد استفاده قرار می‌گیرد. تا قبل از قرن بیستم میلادی واژه کلیمی به‌ندرت در متون فارسی استفاده می‌شد. در بیشتر متون گذشته واژه یهودی یا جهود برای اطلاق به یهودیان استفاده می‌گردیده است.
۲. در اصفهان تعداد ۲۱ کنیسه وجود دارد که ۱۶ کنیسه در محله جویباره قرار دارند و از کنیسه‌های معروف محله جویباره به ملا یعقوب، استراخانون و گلبار می‌توان اشاره کرد.

عناصر شاخص کالبدی

الگوی کالبدی

در نما: دارای یک ورودی ساده و بدون تزئین در نما
مصالح: ساختمان خشتی - آجری
مصالح در نما: کاه گل اندود - آجر

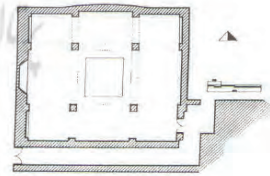
داخل کنیسه قسمتی را مانند سکو، بلندتر ساخته‌اند که برای وعظ و خطابه از آن استفاده می‌شود به‌طور کلی محدودیت‌های اعمال شده در جویباره سبب شده تا برای رسیدن به ارتفاع لازم سطح حیاط و صحن شبستان این مکان‌ها را نسبت به معیار پایین‌تر ببرند و در مقابل از درون به بنا ارتفاع بدهند. در ادامه به بررسی دو کنیسه در این محله پرداخته است.

۱- کنیسه ملا یعقوب: این بنا در کنار مقبره کمال‌الدین اسماعیل شاعر اصفهانی و در خیابان کمال محله جویباره با قدمتی یک‌صدساله واقع شده است. پس از عبور از درب ورودی یک دالان وجود دارد که در انتهای آن با یک تغییر جهت ۹۰ درجه به یک هشتی کوچک بوده و توسط یکی از اضلاع هشتی وارد عبادتگاه و از دیگری وارد یک حیاط کوچک می‌شود. ورود به عبادتگاه از گوشه جنوبی ضلع شرقی صورت می‌گیرد؛ در بخش دیگر این هشتی راه‌پله‌ای مربوط به بخش بانوان قرار دارد که به‌صورت نیم‌طبقه در جبهه جنوبی به بنا ملحق شده است.

جدول شماره (۱): کنیسه ملا یعقوب

کنیسه ملا یعقوب

پلان بنا

تیپولوژی پلان: دارای عرصه نیمه عمومی و نیمه خصوصی.

تعداد حیاط: یک حیاط اصلی

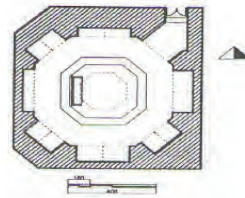
نمایی از بنا

۲- کنیسه حاجی یاهو: این بنا در زمینی که فردی به نام حاجی یاهو وقف کرده بود توسط کلیمیان احداث شده است. بنا بر کتیبه موجود در بنا ساخت این کنیسه در سال ۵۶۴۸ هجری خاتمه یافته است؛ بنابراین این عبادتگاه در زمان قاجار احداث شده و ۱۲۹ سال از ساخت این بنا می‌گذرد. نمای خارجی این کنیسه مانند دیگر بناهای محله جویباره اصفهان خشتی است. تنها نورگیر سقف کنیسه آن را از سایر بناها متمایز می‌سازد. به دلیل قدمت بنا و ارزش فرهنگی آن در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسیده است.

جدول شماره (۲): کنیسه حاجی الباهو

کنیسه حاجی الباهو

پلان بنا

تیپولوژی پلان: دارای عرصه نیمه عمومی و نیمه خصوصی. ویژگی مرکز گرایی در این کنیسه مؤلفه شاخص آن محسوب می شود.

نمایی از بنا

عناصر شاخص کالبدی

الگوی کالبدی

در نما: دارای یک ورودی ساده و بدون تزئین در نما
مصالح: ساختمان خشتی - آجری
مصالح در نما: کاه گل اندود - آجر

کرده‌اند. یکی از دلایل محدودیتی بوده که این قوم در طول تاریخ داشته‌اند. در دوره صفوی محدودیت‌هایی برای کلیمیان اصفهان وضع شده بود از جمله این قوانین ارتفاع پایین‌تر خانه و عبادتگاه کلیمیان از خانه و مساجد مسلمانان می‌توان نام برد.

در دوره قاجار محدودیت بیشتری برای اقلیت‌های مذهبی ایجاد شد و با وجود ضعف حکومت و به دلیل آنکه نظام سیاسی آن‌چنان قدرتمند نبود مناطق مختلف کشور به صورت ملوک طوایفی و یا خان سالاری اداره می‌شد که این امر باعث قدرت افروزی قلدر مآب‌ها در محلات بود. از این رو هر از چندگاهی این افراد به در محله جویباره به خانه کلیمیان یورش برده و اموال آن‌ها را غارت و اهل خانه را مورد آزار و اذیت قرار می‌دادند (لوی، ۱۳۲۷) همچنین در این دوره کلیمیان مانند مسلمانان حق خرید خانه‌های جدید را نداشتند و مسلمانان نیز حتی الامکان از فروش خانه به آن‌ها خودداری می‌کرده‌اند فقر آن‌ها نیز دلیلی دیگر برای این مطلب بود چرا که ناگزیر بودند چند خانوار در یک خانه زندگی کنند علاوه بر آن چون گاه مورد تهدید و بی‌مهری واقع می‌شدند اجتماع چند خانوار امنیت آن‌ها را در برابر خطرات احتمالی زیاده‌تر می‌کرد (مرکز مطالعات یهودیان اصفهان، ۱۴۰۰). در ادامه خصوصیات کالبدی این خانه‌ها بررسی شده است.

جدول شماره (۳): عناصر اصلی نمای خانه کلیمیان
(منبع تصاویر: مرکز مطالعات یهودیان ایران).

نمای ساختمان

- ۱- وجود سلسله مراتب در ارتباط بین اجزای نما
- ۲- وجود مقیاس‌های مختلف در اجزای نما
- ۳- ایجاد تناسب بین اجزای اصلی

تزیینات

خانه کلیمیان جویباره

خانه کلیمیان خصوصیات خاص خود را داراست و آن‌ها را از خانه مسلمانان جدا می‌کند؛ برخی از محققین و پژوهشگران دلایلی بر این موضوع ذکر

جدول شماره (۴): ویژگی‌های کالبدی خانه‌های کلمیان
(منبع تصاویر: مرکز مطالعات یهودیان ایران).

ویژگی‌های کالبدی خانه‌های یهودیان

مصالح: ساختمایه خشت و گل
مصالح در نما: گچ اندود - آجر - کاهگل

عناصر شاخص کالبدی: درب‌های ورودی کوتاه
(بازشوهای ساده - سه‌دری) بعضاً دارای ارتفاع
کمتر نسبت به سایر بناهای اطراف

خانه‌های ثبت ملی جویباره

در این پژوهش، جهت بررسی و تحلیل نمونه‌هایی از بناهای مسکونی برای دستیابی به الگوهایی جهت طراحی ساخت‌وسازهای جدید در محله موردنظر تعدادی از خانه‌های قدیمی با ارزش و دارای ثبت ملی هستند؛ انتخاب گردید و در ادامه در جدول‌های (۵)، (۶) و (۷) مورد تحلیل قرار گرفته است.

۱- خانه سید کاظم اعرابی: این خانه مربوط به دوره صفوی و در اصفهان، خیابان ولی عصر، کوچه سلطان سنجر واقع شده است. این اثر در تاریخ ۵ دی ۱۳۷۵ با شماره ثبت ۱۸۱۸ به‌عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است.

ایجاد کمترین تزیینات در ورودی خانه‌ها و استفاده از رنگ‌های همخوان با محیط برای تزیینات

تصاویری از نمای خانه کلمیان

بازشوها

- ۱- وجود بازشوهای منحنی شکل در اکثر بناها
- ۲- استفاده از قوس در تمامی بازوها و آستانه ورودی‌ها

جدول شماره (۵): خانه کاظم اعرابی

خانه کاظم اعرابی

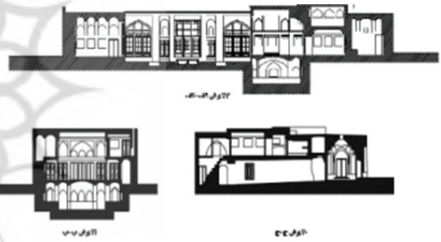
پلان بنا

تیپولوژی پلان: دارای دو محور و چهار جبهه روبروی یکدیگر.

ابعاد پلان: ۱۷*۳۰ متر
تعداد حیاط: دو حیاط (اصلی و خدماتی)

نما برش های بنا

تیپولوژی پلان: دارای دو محور و چهار جبهه روبروی یکدیگر.

ابعاد پلان: ۱۹*۱۸ متر
تعداد حیاط: سه حیاط (حیاط اندرونی، حیاط اصلی و خدماتی)

عناصر شاخص کالبدی

عناصر شاخص کالبدی

الگوی کالبدی

در نما: بازشوها (سه دری - تک در - ارسی) و طاق نماها در نما
مصالح: ساختمان خشتی - آجری
مصالح در نما: گچ اندود - آجر

الگوی کالبدی

این خانه شامل ارتباط فضایی با تفکیک فضای اندرونی و بیرونی برای دور کردن مهمان به عنوان غریبه نسبت به فضای اندرونی به عنوان محل زندگی خانواده تأکید دارد.

۲- خانه رسول بقایی: مربوط به دوره صفوی و در اصفهان، محله جویباره، خیابان آرامگاه واقع شده است. این اثر در تاریخ ۲۹ شهریور ۱۳۵۳ با شماره ثبت ۹۹۸ به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است.
جدول شماره (۶): خانه رسول بقایی

خانه رسول بقایی

پلان بنا

تیپولوژی پلان: دارای دو محور و چهار جبهه روبروی یکدیگر.

ابعاد پلان: ۱۹*۱۸ متر
تعداد حیاط: سه حیاط (حیاط اندرونی، حیاط اصلی و خدماتی)

نما برش های بنا

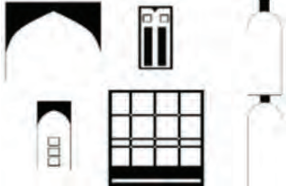
عناصر شاخص کالبدی

الگوی کالبدی

عناصر شاخص کالبدی

الگوی کالبدی

در نما: بازشوها (سه‌دری - تک در) و طاق‌نماها در نمای اصلی

مصالح: ساختمان خشتی - آجری
مصالح در نما: گچ اندود - آجر

ارتباط فضایی این خانه دارای درون‌گرایی از طریق ایجاد عمق فضایی بیشتر که درجه خصوصی بودن فضاها را افزایش داده و دارای سلسله‌مراتب فضایی متوسط است.

جمع‌بندی

با توجه به تحلیل و بررسی نمونه خانه‌های تاریخی ارزشمند در بافت، همچنین کنیسه و خانه‌های یهودیان جویباره الگوهای کالبدی کارکردی (سازماندهی فضایی) زمینه به دست آمد و در جدول (۸) مشخص شده است.

در نما: بازشوها (سه‌دری - تک در) و طاق‌نماها در نمای اصلی
مصالح: ساختمان خشتی - آجری
مصالح در نما: گچ اندود - آجر

ارتباط فضایی این خانه دارای سلسله‌مراتب فضایی کم و کاهش نسبت توده به فضاهای موجود است.

۳- خانه علامه فانی: این خانه مربوط به دوره قاجار و در اصفهان، محله جویباره خیابان ولیعصر، کوچه سلطان سنجر واقع شده و این اثر در تاریخ ۲۴ بهمن ۱۳۷۵ با شماره ثبت ۱۸۴۵ به‌عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است. تحلیل بروی پلان این خانه در جدول (۷) مشخص شده است.

جدول شماره (۷): خانه علامه فانی

خانه علامه فانی

پلان بنا

تیپولوژی پلان: دارای دو جبهه مجاور یکدیگر

ابعاد پلان: ۱۹*۲۱ متر
تعداد حیاط: یک حیاط مرکزی

نما برش‌های بنا

جدول شماره (۸): نتایج حاصله از تحلیل نمونه بناهای
موردمطالعه

سازماندهی فضایی

پلان:

- ۱- ایجاد فضاهای ورودی و سرویس در گوشه بدون نورگیری از حیاط
- ۲- ایجاد تمایز بین فضاهای اصلی و دیگر فضاها در حجم بنا
- ۳- رعایت سلسله مراتب دسترسی و سازماندهی شده
- ۴- القا کردن حس آرامش و امنیت با محصور کردن فضاهای باز حیاط
- ۵- رعایت تناسبات انسانی در بناها به ویژه مسکونی
- ۶- ایجاد قلمرو و حفظ امنیت
- ۷- ایجاد عناصری مستقل و درون‌گرا بدون نمایی به خارج و دید از بیرون بنا

ورودی:

- ۱- تزیین و شاخص کردن ورودی بنا به‌عنوان تنها عنصر برون‌گرای نما در بافت تاریخی
- ۲- عقب نشستن ورودی
- ۳- ایجاد ورودی بدون دید مستقیم به داخل از بیرون بنا

حیاط:

- ۱- تشکیل فضاهای کاربردی اصلی در محور حیاط
- ۲- نورگیری فضاهای داخلی تنها از حیاط (اصل درون‌گرایی)
- ۳- حیاط نمادی از باغ ایرانی در خانه‌های سنتی است.
- ۴- شکل‌گیری یک فضای مرکزی توسط حیاط

نکات رعایت شده در نما

- ۱- استفاده از رنگ در مصالح هماهنگ با زمینه
- ۲- استفاده از خطوط منحنی در طراحی جزئیات
- ۳- یکسان بودن نمای بناهای مسکونی با یکدیگر و عدم وجود تفاوت یا مزیتی نسبت به دیگر بناها
- ۴- توجه به امتداد افقی برای نماهای اصلی با استفاده از تقسیمات هندسی افقی و عمودی
- ۵- استفاده از رنگ‌های همخوان در جزئیات نماها

نتیجه‌گیری

لازمه یک طراحی موفق به‌عنوان ساختار جدید در بافت تاریخی، در وهله اول، شناخت کامل از زمینه طراحی است تا با شناخت عوامل تأثیرگذار بر طرح بتوان به طرحی جامع دست‌یافت؛ با مطالعات زمینه تاریخی و نمونه بناهای بافت تاریخی جویباره مشخص شد که بافت موجود دارای شاخصه‌ها و کیفیات بی‌شمار کالبدی بوده و ریشه در فرهنگ مردم این محله دارد. با توجه به این داده‌ها نتایجی به دست آمد که در طراحی ساختارهای جدید می‌تواند مورد توجه قرار گیرد (با توجه به رویکرد بنای میان‌افزا) و در نهایت به‌عنوان دستاورد این تحقیق در جدول (۹) ارائه می‌شود.

جدول شماره (۹): ویژگی‌های کالبدی بافت

تاریخی محله جویباره

ویژگی‌های کالبدی

- ۱- وجود تشابه در ارتفاع، مقیاس و خطوط کلی
- ۲- عدم تشخیص مرز و محدوده هر بنا به علت یکسانی نماها
- ۳- استفاده از خطوط منحنی در طراحی جزئیات
- ۴- رعایت اندازه‌ها و تناسبات خاص در طراحی اجزای ساختمانی
- ۵- استفاده بی‌شمار از تقارن در هندسه بنا
- ۶- توجه ویژه به جزئیات در تزیینات
- ۷- وجود الگوهای مشترک در بازشوها و جزئیات آن‌ها

فهرست منابع

- ۱- اکبری، علی؛ بزومی، شیوا (۱۳۹۷) الگویابی مداخله در بافت‌های تاریخی از منظر شاخصه‌های کالبدی بنا در محله جویباره اصفهان، کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و مدیریت توسعه شهری در ایران، تهران - دانشگاه تهران.
- ۲- بنی‌هاشمی و یجویه، سید محمدعلی، (۱۳۹۷)

ارزیابی توسعه میان افزا در محله‌های شهری با
رویکرد زمینه‌گرایی در افزایش تعاملات ساکنین،
مطالعه موردی: کوی دانش تبریز، نشریه دانش
شهرسازی، ۳(۲)، ۷۹-۹۳.

سایت مرکز مطالعات یهودیان اصفهان،
www.1400.com .Esfahanguide

- قلعه‌نویی، محمود؛ صالحی نیا، مجید؛ پیمان فر،
سپیده، (۱۳۹۴) سیاست‌های طراحی فضای شهری
جوباره اصفهان؛ با رویکردی بر معنای محیط در
دو طیف مسلمان و یهودی، فصلنامه مطالعات شهر
ایرانی اسلامی - شماره بیست و یکم پاییز ۱۳۹۴،
۵۷-۷۷.

- فرشچین، امیررضا؛ شریفیان، احسان؛ رفیعیان،
مجتبی و رضانی، راضیه، (۱۳۹۶) تبیین نظری
مبانی توسعه میان افزا و رویکردهای رویه‌ای آن،
فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، ۱۶۵-
۱۸۲.

- مسعود، محمد؛ بیگزاده شهرکی، حمیدرضا،
(۱۳۹۲) بناهای میان افزا در بافت‌های تاریخی؛
مبانی طراحی و معیارهای ارزیابی، چاپ اول،
تهران، انتشارات آذرخش.

- رصدخانه فرهنگی اجتماعی اصفهان (۱۳۹۵)،
شناسنامه فرهنگی اجتماعی محلات شهر اصفهان،
فاز اول، انتشارات سازمان فرهنگی تفریحی
شهرداری اصفهان.

- قره بگلو، مینو؛ نژاد ابراهیمی، احد؛ اردبیلچی،
ایل قار، (۱۳۹۸) معماری میان افزا؛ رویکردی
میان‌رشته‌ای برای طراحی در بافت تاریخی نمونه
موردی: مجموعه تجاری مشروطه در بافت تاریخی
بازار تبریز، نشریه علمی باغ نظر، ۶۸-۵۷.

- سازمان بهسازی و نوسازی اصفهان، (۱۳۷۹)،
گزارش محور گردشگری جوباره، سازمان
بهسازی و نوسازی اصفهان.